

دانشکده اقتصاد و علوم اجتماعی
گروه جامعه شناسی

پایان نامه کارشناسی ارشد

عنوان

بررسی عوامل اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی موثر بر فرهنگ
زیست محیطی شهروندان (مورد مطالعه: جامعه شهری اهواز)

نگارنده

شهر روز فروتن کیا

استاد راهنما

دکتر عبدالرضا نواح

استاد مشاور

دکتر کریم رضادوست

اسفند ۱۳۸۹

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بسمه تعالی

دانشگاه شهید چمران اهواز

مدیریت تحصیلات تکمیلی

(نتیجه ارزشیابی پایان نامه دوره کارشناسی ارشد)

بدین وسیله گواهی می‌گردد پایان نامه آقای شهروز فروتن کیا دانشجوی رشته علوم اجتماعی – جامعه‌شناسی از دانشکده اقتصاد و علوم اجتماعی به شماره دانشجویی ۸۷۳۵۱۰۴ تحت عنوان:

بررسی عوامل اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی موثر بر فرهنگ زیست‌محیطی

شروندان (مورد مطالعه: جامعه شهری اهواز)

جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد در تاریخ ۱۳۸۹/۱۲/۲۲ توسط هیئت داوران مورد ارزشیابی قرار گرفت و با درجه عالی تصویب گردید.

امضا	مرتبه علمی		۱- اعضا هیئت داوران:
	استادیار	دکتر عبدالرضا نواح	الف - استاد راهنما:
	استادیار	دکتر کریم رضا دوست	ب - استاد مشاور:
	دانشیار	دکتر سید عبدالحسین نبوی	ج - داور ۱:
	استادیار	دکتر معصومه باقری	د - داور ۲:
ه - نماینده تحصیلات تکمیلی دانشگاه (استاد ناظر):			
	استادیار	دکتر انصاریان	
۲- مدیر گروه:			
	استادیار	دکتر علی حسین حسین زاده	
۳- معاون پژوهشی و تحصیلات تکمیلی دانشکده:			
	استادیار	دکتر محسن دستگیر	
۴- مدیر کل تحصیلات تکمیلی:			
	استادیار	دکتر پیغان	

چکیده پایان نامه

نام خانوادگی: فروتن کیا	نام: شهروز
عنوان پایان نامه: بررسی عوامل اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی موثر بر فرهنگ زیست محیطی شهروندان (مورد مطالعه: جامعه شهری اهواز)	
استاد راهنما: دکتر عبدالرضا نواح	استاد مشاور: دکتر کریم رضادوست
درجه تحصیلی: کارشناسی ارشد	رشته: علوم اجتماعی گرایش: جامعه شناسی
محل تحصیل (دانشگاه): شهید چمران اهواز	
دانشکده: اقتصاد و علوم اجتماعی	
تاریخ فارغ التحصیلی: یکشنبه، ۲۲ اسفند ۱۳۸۹	تعداد صفحه: ۱۷۹
کلیدواژه ها: فرهنگ زیست محیطی، نگرش زیست محیطی، دانش زیست محیطی، رفتار زیست محیطی، جامعه شناسی زیست محیطی	
چکیده:	
<p>هدف از این مطالعه بررسی عوامل اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی موثر بر فرهنگ زیست محیطی شهروندان شهر اهواز است. جامعه آماری این تحقیق را کلیه ساکنان بالای ۱۸ سال شهر اهواز تشکیل می دهند، از میان جامعه آماری ۴۳۸ نفر به روش نمونه گیری خوشه‌ای انتخاب شدند که از این میان ۳۸ نمونه به دلیل نواقص زیاد کنار گذاشته شدند. ابزار جمع آوری داده‌ها پرسشنامه است. داده‌ها با استفاده از نرم افزار SPSS، مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. تمامی فرضیات تحقیق با استفاده از آزمون‌های مختلف آماری مورد بررسی قرار گرفتند و تمامی آنان تایید شدند. یافته‌های تحقیق نشان داد که بین متغیرهای نگرش زیست محیطی، دانش زیست محیطی، جامعه پذیری، میزان دینداری و پایگاه اجتماعی- اقتصادی با متغیر وابسته (فرهنگ زیست محیطی) رابطه معنادار وجود دارد. و این متغیرها ۳۷ درصد از واریانس فرهنگ زیست محیطی را می توانند تبیین کنند. زنان، افراد جوانتر و تحصیل کرده از نمره فرهنگ زیست محیطی بالاتری برخوردار بودند. در پایان پیشنهاد می شود جهت بهبود وضعیت فرهنگ زیست محیطی شهر اهوازی نگرش‌ها و دانش زیست محیطی شهروندان از طریق نهادهای مربوطه تقویت شود.</p>	

اهدانامه

این مجموعه را به پدر و
مادر عزیزم تقدیم می‌کنم

قدردانی

از راهنمایی‌ها، مساعدت‌ها و پشتیبانی‌های بی‌دریغ استاد راهنمای خود، جناب آقای دکتر عبدالرضا نواح، که در این دوره دلسوزانه مرا راهنمایی کرده‌اند، نهایت تشکر و قدردانی را دارم و صمیمانه سعادت و بهروزی را از درگاه ایزدمنان برایشان خواستارم. از استاد مشاور خود، جناب آقای دکتر کریم رضادوست، که در مسیر به سرانجام رسیدن پایان‌نامه حاضر با مشاوره‌های ارزنده‌شان مرا راهنمایی فرموده‌اند، کمال تشکر و امتنان را دارم.

از استاد، معلم فداکار و دوست‌دار دانشجویان جناب آقای دکتر حسین‌زاده نیز به دلیل همکاری و شکیبایی در پاسخ به سوالات مکرر کمال احترام و تشکر را دارم.

از جناب آقای دکتر عبدالحسین نبوی و خانم دکتر معصومه باقری که در طول دوره تحصیلی زحمات‌های فراوان برایم کشیدند بی‌نهایت تشکر می‌کنم. از دوستان عزیزم جناب آقایان محمد پورترکارونی، محسن حسن‌پور، بهروز موسی‌زاده، ایوب مدھنی، هادی زمانی، حسام‌الدین توانبخش و دکتر احد نظرپور که مشوق بنده در به پایان رساندن این مجموعه بودند، بی‌نهایت تشکر می‌نمایم. از همکلاسی‌های خوبم سیمین، عبدالله، فاطمه، داریوش، محمد، طاهره و سحر که برایم بیشتر از دوست با ارزشند تشکر می‌کنم.

از محسن پورترکارونی، هما نصیری، زینب آرمون، زهرا نریموسیایی که در قسمت‌هایی از این تحقیق مرا یاری کرده‌اند تشکر می‌کنم و در نهایت از برادرهایم موسی، قاسم، فرضی، داوود و اکبر و خواهرهایم مهناز، لیلی و سمیرا که جانانه مشوقم بودند تشکر و قدردانی می‌کنم.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
ث	چکیده پایان نامه.....
ج	اهدانامه.....
ح	قدردانی.....
	فصل اول: کلیات تحقیق.....
۱	۱-۱- مقدمه.....
۲	۱-۲- طرح مسأله.....
۷	۱-۳- ضرورت و اولویت تحقیق:.....
۸	۱-۴- اهداف پژوهش.....
۸	۱-۴-۱- اهداف اصلی:.....
۸	۱-۴-۲- اهداف فرعی:.....
۸	۱-۴-۳- اهداف کاربردی پژوهش:.....
	فصل دوم: مبانی نظری و ادبیات تحقیق.....
۱۰	۲-۱- مقدمه.....
۱۱	۲-۲- تعاریف، تاریخچه و مفاهیم زیست محیطی.....
۱۱	۲-۲-۱- تعریف محیط زیست.....
۱۲	۲-۲-۲- ابعاد محیط زیست.....
۱۳	۲-۲-۲-۱- محیط طبیعی.....
۱۳	۲-۲-۲-۲- محیط اجتماعی.....
۱۳	۲-۲-۲-۳- محیط برساخته بشری.....
۱۴	۲-۲-۳- سیر تحولات روابط انسان و طبیعت.....
۱۴	۲-۳- دوره تسلط طبیعت بر انسان (انسان پیش از عصر نوسنگی).....
۱۵	۲-۳-۲- دوره تسلط انسان بر طبیعت.....

- ۱۶..... ۲-۳-۲ دوره همگرایی و تعامل انسان و طبیعت
- ۱۸..... ۴-۲-۲ جامعه شناسی محیط زیست
- ۲۰..... ۵-۲-۲ تعریف فرهنگ
- ۲۲..... ۶-۲-۲ فرهنگ زیست محیطی
- ۲۳..... ۷-۲-۲ ابعاد فرهنگ زیست محیطی
- ۲۳..... ۱-۷-۲ ارزشهای زیست محیطی
- ۲۵..... ۲-۷-۲-۲ هنجارهای زیست محیطی
- ۲۵..... ۳-۷-۲=۲ آگاهی زیست محیطی
- ۲۷..... ۴-۷-۲ رفتار زیستمحیطی
- ۳۲..... ۳-۳-۲ نظریه های تبیین رابطه انسان با محیط زیست
- ۳۲..... ۱-۳-۲ تبیین اقتصادی
- ۳۲..... ۲-۳-۲ تبیین روانشناختی
- ۳۵..... ۳-۳-۲ تبیین جامعه شناختی
- ۳۵..... ۱-۳-۳-۲ فمینیسم بومگرا
- ۴۰..... ۲-۳-۳-۲ سوسیالیسم طبیعتگرا
- ۴۲..... ۳-۳-۳-۲ نوسازی بوم شناختی
- ۴۴..... ۴-۳-۳-۲ مکتب انتقادی
- ۴۵..... ۵-۳-۳-۲ اکوفاشیسم
- ۴۸..... ۴-۲-۴ نظریه پردازان رابطه انسان با محیط زیست
- ۴۸..... ۱-۴-۲ توماس مالتوس
- ۴۸..... ۲-۴-۲ گارت هاردین
- ۴۹..... ۳-۴-۲ هربرت اسپنسر
- ۵۰..... ۴-۴-۲ کارل مارکس
- ۵۳..... ۵-۴-۲ امیل دورکیم
- ۵۵..... ۶-۴-۲ ماکس وبر
- ۵۶..... ۵-۲-۵ پیشینه پژوهشی
- ۵۷..... ۱-۵-۲ پیشینه مطالعاتی در ایران
- ۶۱..... ۱-۱-۵-۲ نقد و بررسی پیشینه داخلی

۶۲	۲-۵-۲- پیشینه مطالعاتی در خارج از ایران
۶۶	۲-۵-۲-۱- نقد و بررسی پیشینه خارجی
۶۶	۲-۶-۶- چارچوب نظری منتخب
۶۷	۲-۶-۱- جامعه پذیری و فرهنگ زیستمحیطی
۷۱	۲-۶-۲- نگرش زیستمحیطی و فرهنگ زیست محیطی
۷۳	۲-۶-۳- دانش زیست محیطی و فرهنگ زیست محیطی
۷۵	۲-۶-۴- میزان دینداری و فرهنگ زیست محیطی
۷۹	۲-۶-۵- پایگاه اجتماعی- اقتصادی و فرهنگ زیست محیطی
۸۰	۲-۶-۶- متغیرهای زمینه ای
۸۱	۲-۶-۶-۱- متغیر سن
۸۱	۲-۶-۶-۲- متغیر جنس
۸۲	۲-۶-۶-۳- متغیر تحصیلات
۸۳	۲-۷-۷- مدل مفهومی تحقیق
۸۴	۲-۸-۸- فرضیه های تحقیق:
۸۴	۲-۹-۱- فرضه های اصلی تحقیق
۸۵	۲-۹-۱- فرضیه های زمینه ای تحقیق
۸۵	۲-۱۰-۱- جمع بندی فصل
	فصل سوم: روش تحقیق
۸۸	۳-۱-۱- مقدمه
۸۸	۳-۲-۲- روش پژوهش
۹۰	۳-۳-۳- ابزار گردآوری اطلاعات
۹۱	۳-۴-۴- واحد تحلیل
۹۱	۳-۵-۵- جمعیت آماری
۹۲	۳-۶-۶- نمونه آماری و شیوه نمونه گیری
۹۳	۳-۶-۱- تعیین حجم نمونه
۹۴	۳-۷-۷- تعریف مفهومی و عملی متغیرهای تحقیق
۹۵	۳-۷-۱- متغیرهای جمعیت شناختی
۹۵	۳-۷-۲- تعریف مفهومی و عملی متغیرهای مستقل تحقیق

۳-۷-۳	تعاریف مفهومی و عملیاتی متغیر وابسته:	۱۰۵
۳-۸-۸	تعیین روایی و پایایی ابزار اندازه گیری:	۱۰۹
۳-۸-۱	روایی (اعتبار)	۱۰۹
۳-۸-۲	پایایی	۱۰۹
۳-۹-۹	روش تجزیه و تحلیل داده‌ها:	۱۱۱
فصل چهارم: تجزیه و تحلیل داده ها		
۴-۱-۱	مقدمه	۱۱۴
۴-۲-۲	آمار توصیفی:	۱۱۴
۴-۲-۱	توصیف ویژگیهای جمعیت نمونه	۱۱۴
۴-۲-۱-۱	متغیر سن	۱۱۵
۴-۲-۱-۲	متغیر جنس	۱۱۶
۴-۲-۱-۳	متغیر تحصیلات	۱۱۶
۴-۲-۱-۴	متغیر اشتغال	Error! Bookmark not defined.
۴-۲-۱-۵	متغیر درآمد	۱۱۸
۴-۲-۱-۶	وضعیت مسکن	۱۱۹
۴-۲-۱-۷	متغیر پایگاه اجتماعی - اقتصادی	۱۲۰
۴-۳-۳	تجزیه و تحلیل داده‌ها	۱۲۹
۴-۳-۲	آزمون فرضیه های تحقیق (فرضیه های وارد شده در مدل)	۱۲۹
۴-۴-۴	ضرایب همبستگی تفکیکی بین متغیرهای مستقل و متغیر وابسته	۱۳۶
۴-۵-۵	یافته ها و تحلیل‌های رگرسیون چند متغیره تحقیق	۱۴۰
۴-۶-۶	تحلیل مسیر:	۱۴۲
۴-۶-۱	ارزیابی مدل	۱۴۲
۴-۶-۲	محاسبه اثر مستقیم و غیر مستقیم	۱۴۵
فصل پنجم: نتیجه گیری		
۵-۱-۱	مقدمه	۱۴۹
۵-۲-۲	نتایج تجربی	۱۴۹
۵-۲-۱	نتایج تحلیل رگرسیون	۱۵۰
۵-۳-۳	نتایج تئوریک	۱۵۰

۱۵۳	۴-۵- مقایسه نتایج تحقیق با پیشینه داخلی و خارجی
۱۵۴	۴-۵- مقایسه نتایج آزمون متغیرهای زمینه ای با پیشینه داخلی و خارجی
۱۵۷	۲-۵- محدودیتهای پژوهش
۱۵۸	۳-۵- پیشنهادهای پژوهش
۱۶۱	خلاصه فصل
۱۷۴	منابع فارسی
۱۷۹	منابع انگلیسی
۱۸۲	پیوست

فهرست اشکال و نمودارها

صفحه	عنوان
۲۸.....	شکل ۱-۲. مدل قدیمی و خطی رفتارهای محیط گرایانه.....
۲۹.....	شکل ۲-۲. مدل رفتار بوم‌گرایی (فیتکو و کسل، ۱۹۸۱).....
۳۱.....	شکل ۳-۲. مدل رفتار محیط گرایانه کولموس و اجی من (۲۰۰۲، ۹).....
۷۳.....	شکل ۲-۴:- مدل مفهومی تحقیق.....
۱۱۵.....	نمودار (۱-۴): توزیع فراوانی افراد براساس متغیر جنس.....
۱۱۶.....	نمودار (۲-۴): توزیع فراوانی افراد براساس متغیر سن.....
۱۱۷.....	نمودار (۳-۴): توزیع فراوانی افراد براساس متغیر تحصیلات.....
۱۲۱.....	نمودار (۴-۴): توزیع فراوانی افراد براساس متغیر شغل.....
۱۱۸.....	نمودار (۵-۴): توزیع فراوانی افراد براساس متغیر درآمد.....
۱۱۹.....	نمودار (۶-۴): توزیع فراوانی افراد براساس متغیر مسکن.....
۱۲۰.....	نمودار (۷-۴): توزیع فراوانی افراد براساس متغیر پایگاه اجتماعی-اقتصادی در بعد عینی.....
۱۲۱.....	نمودار (۸-۴): توزیع فراوانی افراد براساس متغیر پایگاه اجتماعی-اقتصادی در بعد ذهنی.....
۱۲۳.....	نمودار (۹-۴): توزیع فراوانی براساس متغیر پایگاه اجتماعی-اقتصادی در بعد ذهنی.....
۱۲۷.....	نمودار (۱۰-۴): توزیع فراوانی براساس متغیر فرهنگ زیست محیطی.....

فهرست جداول

عنوان

صفحه

- جدول (۱-۴): آماره‌های توصیفی مربوط به متغیر جنس ۱۱۶
- جدول (۲-۴): آماره‌های توصیفی مربوط به متغیر سن ۱۱۶
- جدول (۳-۴): آماره‌های توصیفی مربوط به متغیر تحصیلات ۱۱۷
- جدول (۴-۴): آماره‌های توصیفی مربوط به متغیر اشتغال ۱۲۱
- جدول (۵-۴): توزیع فراوانی پاسخگویان بر اساس متغیر درآمد ماهیانه ۱۱۸
- جدول (۴-۶): آماره‌های توصیفی مربوط به متغیر وضعیت مسکن ۱۱۹
- جدول (۴-۷): توزیع فراوانی بر حسب وضعیت پایگاه اقتصادی- اجتماعی در بعد عینی ۱۲۰
- جدول (۴-۱۰): توزیع فراوانی پاسخگویان بر اساس متغیر دانش زیست محیطی ۱۲۳
- جدول (۴-۱۱): توزیع فراوانی افراد بر اساس متغیر تراکم شبکه اجتماعی شخصی ۱۲۴
- جدول (۴-۱۳): توزیع فراوانی افراد بر اساس میزان دینداری ۱۲۵
- جدول (۴-۱۴): توزیع فراوانی افراد بر اساس ارزش زیست محیطی ۱۲۶
- جدول (۴-۱۵): توزیع فراوانی افراد بر اساس آگاهی زیست محیطی ۱۲۶
- جدول (۴-۱۶): توزیع فراوانی افراد بر اساس رفتار زیست محیطی ۱۲۷
- جدول (۴-۱۷): توزیع فراوانی افراد بر اساس هنجار زیست محیطی ۱۲۷
- جدول (۴-۱۸): توزیع فراوانی افراد بر اساس متغیر فرهنگ زیست محیطی ۱۲۸
- نمودار (۴-۱۰): توزیع فراوانی افراد بر اساس وضعیت فرهنگ زیست محیطی ۱۲۸
- جدول (۴-۱۹): نتایج آزمون T، رابطه بین، متغیر جنس و متغیر فرهنگ زیست محیطی ۱۳۷
- (جدول ۴-۲۰): نتایج آزمون پیرسون بین «سن» و «فرهنگ زیست محیطی» ۱۳۸

(جدول ۴-۲۱): نتایج آزمون پیرسون بین «تحصیلات» و «فرهنگ

زیست محیطی» **Error! Bookmark not defined.**

جدول (۴-۲۲): همبستگی بین «طبقه اجتماعی عینی» و «فرهنگ زیست محیطی» ۱۲۹

جدول (۴-۲۳): همبستگی بین «طبقه ذهنی» و «فرهنگ زیست محیطی» ۱۳۰

جدول (۴-۲۴) همبستگی بین «طبقه ذهنی» و «فرهنگ زیست محیطی» با تک

سوال **Error! Bookmark not defined.**

- جدول (۴-۲۵): نتایج آزمون پیرسون بین «جامعه پذیری» و «فرهنگ زیست محیطی».....۱۳۱
- جدول (۴-۲۶): نتایج آزمون پیرسون بین نگرشهای زیستمحیطی و فرهنگ زیستمحیطی.....۱۳۱
- جدول (۴-۲۷): نتایج آزمون پیرسون بین «میزان دینداری» و «فرهنگ زیست محیطی».....۱۳۲
- جدول (۴-۲۸): نتایج آزمون پیرسون بیندانش زیستمحیطی «و «فرهنگ زیستمحیطی».....۱۳۳
- جدول (۴-۲۹): تجزیه واریانس رگرسیون چند متغیره متغیرهای مستقل و وابسته.....۱۴۲
- جدول (۴-۳۰): نتایج حاصله از رگرسیون چند متغیره فرضیه های تحقیق۱۴۲
- جدول (۴-۳۳): نتایج آزمون t بین «جنس» و «ابعاد فرهنگ زیست محیطی»..... **Error! Bookmark not defined.**
- جدول (۴-۳۴): نتایج آزمون ضریب پیرسون بین سن و ابعاد فرهنگ زیست محیطی..... **Error! Bookmark not defined.**
- جدول (۴-۳۵): نتایج آزمون همبستگی اسپیرمن بین سن و ابعاد فرهنگ زیست محیطی..... **Error! Bookmark not defined.**
- جدول (۴-۳۶): همبستگی «طبقه اجتماعی عینی» و «ابعاد فرهنگ زیست محیطی»..... **Error! Bookmark not defined.**
- جدول (۴-۳۷): همبستگی «طبقه اجتماعی ذهنی» و «ابعاد فرهنگ زیست محیطی»..... **Error! Bookmark not defined.**
- جدول (۴-۳۸): همبستگی «جامعه پذیری» و «ابعاد فرهنگ زیست محیطی»..... **Error! Bookmark not defined.**
- جدول (۴-۳۹): همبستگی «نگرش زیست محیطی» و «ابعاد فرهنگ زیست محیطی»..... **Error! Bookmark not defined.**
- جدول (۴-۴۰): همبستگی «میزان دینداری» و «ابعاد فرهنگ زیست محیطی»..... **Error! Bookmark not defined.**
- جدول (۴-۴۱): همبستگی بین «دانش زیست محیطی» و «ابعاد فرهنگ زیست محیطی»..... **Error! Bookmark not defined.**
- جدول (۴-۴۲): ماتریس ضرایب همبستگی بین ابعاد متغیر فرهنگ زیست محیطی. **Error! Bookmark not defined.**
- جدول (۴-۴۳): ماتریس ضرایب همبستگی بین متغیرهای مستقل. **Error! Bookmark not defined.**
- جدول (۵-۱): مقایسه نتایج تحقیق با چارچوب نظری.....۱۵۲
- جدول (۵-۲): مقایسه نتایج تحقیق با یافته‌های تحقیقات تجربی داخلی.....۱۵۳
- جدول (۵-۳): مقایسه نتایج تحقیق با یافته‌های تحقیقات تجربی خارجی.....۱۵۴
- جدول (۵-۴): مقایسه نتایج متغیرهای زمینه ای با پیشینه داخلی و خارجی.....۱۵۶

فصل اول

کلیات تحقیق

۱-۱- مقدمه

محیط‌زیست، بستر زندگی انسانی و کلیه فعالیتهای بشری است که سرنوشت مشترک اعضای یک جامعه و حتی تمامی انسانها را تحت تأثیر قرار می‌دهد. از این رو، جای تعجب نیست که افراد نسبت به برنامه‌ها و سیاستهای زیست‌محیطی عکس‌العمل نشان دهند. (زارعی، ۱۳۸۳: ۱۵۸). اهمیت محیط زیست چه در ابعاد منطقه‌ای و ملی و چه در بعد بین‌المللی ضرورت توجه علمی به عوامل مختلف به ویژه نقش عوامل انسانی در تخریب یا حفظ محیط زیست را به همراه داشته است. در این راستا، رابطه انسان و محیط زیست به صورت خاص مورد توجه جامعه‌شناسان و اندیشمندان علوم اجتماعی سراسر جهان قرار گرفته است. با افزایش نقش محیط‌زیست در زندگی اجتماعی و ضرورت شناخت علمی ابعاد گوناگون ارتباط جامعه و محیط‌زیست، جامعه‌شناسی محیط زیست شکل گرفت. هدف جامعه‌شناسان در اوایل دهه ۹۰ نشان دادن این مهم بود که جهان بیوفیزیکی هم به عنوان فاکتوری تصادفی در شکل دادن به تغییرات اجتماعی و هم به عنوان محصول ساختارهای اجتماعی و یا فرایندهای اجتماعی با تحلیل جامعه‌شناختی مرتبط است. این انتقاد و نیز اعتقاد به اینکه سوال کلیدی تحقیق جامعه‌شناسی محیط زیست، شرح و تفسیر دلایل تنزل زیست محیطی یا مشکلات زیست محیطی است، در دهه ۹۰ جامعه‌شناسی محیط‌زیست امروزی را محقق ساخت و به عنوان یک رشته آکادمیکی خاص مطرح نمود. (همان، ۱۷). محیط-گرایی موضوعات متنوعی از جمله کنش محیطی، جنبش‌های حامی محیط زیست، سیاست‌های زیست‌محیطی، نگرش‌های زیست‌محیطی و موضوعاتی از این قبیل را شامل می‌شود (هارپر، ۱۹۹۶).

افراد مختلف حقیقی و حقوقی، برای حفظ از محیط‌زیست و منابع طبیعی به فعالیت می‌پردازند که در بر گیرنده مجامع بین‌المللی، دولت‌ها، تشکلهای مردمی و مراکز دانشگاهی است. مجامع بین‌المللی تلاش‌های خود را معطوف به صدور اعلامیه‌هایی نظیر "اعلامیه زمین" در سال ۱۹۹۲ در ریودوژانیرو، عقد معاهده‌هایی نظیر "معاهده کاهش گازهای گلخانه‌ای کیوتو"، و

یا برگزاری گردهمایی‌هایی نظیر "نشست سران جهان و رهبران ادیان در مقر سازمان ملل متحد در سال ۲۰۰۰ و یا "معاهده حفظ تنوع زیستی در بهار سال ۱۹۹۳" کرده اند (براون، لستر، ۱۳۷۴

۱-۲- طرح مسأله

امروزه جهان بر لبه پرتگاه بحران زیست‌محیطی قرار دارد (استون، ۲۰۰۶: ۱۱۱۰) و محیط‌زیست از سوی انسان تهدید می‌شود؛ زیرا فن‌آوری به وی چنان قدرتی داده است که می‌تواند در مقیاس گسترده یک قاره و حتی در سطح سیاره زمین، محیط‌زیست را تخریب کند (بورديو، ۲۰۰۴: ۹-۱۵). لذا حدود چند دهه است که پرسش‌هایی مطرح و تردیدهایی ابراز گردیده؛ نظیر این که آیا محیط‌زیست تحمل ادامه روند بهره‌برداری فعلی را دارد؟ پاسخ به این پرسش به احتمال زیاد منفی است؛ زیرا، این واقعیت به این معنا است که ما هم‌اکنون از ظرفیت تحمل زمین فراتر رفته‌ایم که خود نشان‌دهنده نوع زندگی تهاجمی انسانها بر کره زمین است (فریچر، ۲۰۰۲: ۴۲۷-۴۳۳). به همین دلیل تخریب محیط‌زیست از جدی‌ترین چالش‌های پیش رو محسوب می‌شود (ساندرس، ۲۰۰۳: ۱۴۹-۱۳۷).

اکثر مسائل و مباحث مربوط به طرفداری از محیط‌زیست پیوند تنگاتنگی با مفهوم مخاطره دارند، این مسائل نتیجه گسترش علم و فناوری هستند. نوآوری و ابداع علمی مواهب بی‌شماری برای ما به ارمغان آورده است - فقط کافی است به پیشرفت‌هایی بیندیشیم که در زمینه سلامتی، تغذیه یا فناوری اطلاعات داشته‌ایم. از طرف دیگر، رخنه فزاینده علم و فناوری به زندگی ما موجب عدم قطعیت‌ها و مسائل عمده‌ای نیز می‌شود. حقیقتا بسیار دشوار است که تعادلی میان مواهب و مصایب بالقوه علم و تکنولوژی بیابیم. ما اکنون در نظمی جهانی زندگی می‌کنیم که امنیت و سلامت ما را با مخاطره‌هایی روبه رو کرده است، از جمله با مخاطره‌های زیست‌محیطی، مخاطره‌هایی که نسل‌های پیشین آن‌ها را تجربه نکرده‌اند. اولریش بک^۱، جامعه‌شناسی که نخستین بار این فکر را مطرح کرد، معتقد است که بسیاری از مخاطره‌هایی که امروزه رویاروی مردم قد علم کرده، دامنه و ابعاد جهانی دارد. این مخاطره‌ها به ملیت، ثروت یا خاستگاه اجتماعی

¹ Olrich back

ربطی ندارند بلکه تهدیدی بالقوه برای همهٔ جوامع انسانی اند (گیدنز، ۱۳۸۶: ۸۹۷) از نظر گیدنز مهمترین موضوعات زیست‌محیطی جهانی عبارتند از گرم شدن کره زمین (اثرات گازهای گلخانه‌ای)، کاهش لایه ازن، کمبود آب شیرین، بیابانزایی و کمبود خاک مرغوب، آلودگی هوا و بارانهای اسید، مشکلات دفع زباله‌های سمی، جنگل زدایی و نابودی تنوع زیستی.

بحث‌های زیست‌محیطی امروزه در محافل علمی و حتی سیاسی پرسروصدا ترین و جدی‌ترین بحث‌هایی است که مطرح می‌شوند. احساس خطر بزرگی که بشر امروز می‌کند این است که تعادل محیط زیست به هم خورده است و این روند اگر ادامه یابد بدون تردید حیات بشر را نابود خواهد کرد. افزایش جمعیت جهان اصلی‌ترین دلیل این عدم تعادل به حساب می‌آید. در سال ۲۰۰۰، دفتر آمار سازمان ملل پیش‌بینی کرد جمعیت جهان در سال ۲۰۵۰ میلادی به ۸ میلیارد و ۹۰۹ میلیون نفر خواهد رسید. هجوم بی‌رویه این سیل عظیم جمعیت به منابع طبیعی زمین مشکلات زیست‌محیطی فراوانی را همراه با خود آورده است. بر اساس تحقیقات دانشمندان ۹۹ درصد از کل گونه‌هایی که تاکنون از بدو خلقت روی کره زمین زیسته‌اند امروزه منقرض شده‌اند (بن سن، ۱۳۸۲: ۱۶۱).

در حال حاضر به سبب فعالیت‌های مختلف و متنوع انسان‌ها، روزانه ۱۴۰ گونه و سالی ۵۰۰۰۰ گونه حیاتی نابود می‌گردد. همچنین حدود ۷۵ درصد آلاینده‌هایی که وارد اقیانوس‌های جهان می‌شود، نتیجه فعالیت‌های انسان در خشکی است. و حدود ۳۰ درصد آلودگی دریاها و اقیانوس‌ها از طریق هوا صورت می‌پذیرد. در جهان امروز آب آلوده روزانه باعث مرگ دست‌کم ۲۵ هزار نفر می‌شود (صدوق، ۱۳۸۰: ۳۶). حدود نیمی از جمعیت دنیا هنوز از سوخت‌های فسیلی برای آشپزی و ایجاد حرارت استفاده می‌کنند (جام جم ۱۳۸۳/۲/۲: ۵).

همه این آمارها حکایت از این دارد که مخاطرات زیست‌محیطی نتیجه مداخله انسان است. با افزایش مسائل زیست‌محیطی مانند بحران انرژی، اتلاف و تخریب منابع طبیعی و افزایش مواد زائد ناشی از توسعه شهرنشینی و صنعتی اثر انسان بر محیط نیز مورد توجه پژوهشگران قرار گرفته است، زیرا بسیاری از این مشکلات ناشی از پیامدهای مستقیم و غیرمستقیم رفتارهای انسان است. (ویلیامز، ۲۰۰۲). بنابراین با شناخت از جهان‌بینی‌ها، طرز تلقی‌ها و رفتارهای انسان می‌توان برنامه ریزی‌هایی بهتر جهت حل مسائل زیست‌محیطی انجام داد. بدون پرداختن به مباحث جامعه

شناختی، هر چه سخن از تباهی محیط‌زیست و ضرورت حفظ آن شود، راه به جایی نخواهیم برد. نگاه به نگرانی‌های زیست‌محیطی با دید جامعه‌شناختی مستلزم توجه به نگرش‌ها، ارزش‌ها، هنجارها، رفتارهای پیرامون مسئله است. مجموع این عناصر که از آن به فرهنگ زیست‌محیطی^۱ تعبیر شده است نقش مهمی در تعیین اخلاقیات زیست‌محیطی دارد. فرهنگ، نتیجه تفسیری است که انسان‌ها از خود و از روابط خویش با یکدیگر و از رابطه با طبیعت دارند.

در کشورهای در حال توسعه، از جمله ایران، مسائل زیست‌محیطی بیش از آن‌چه که جنبه فنی داشته باشند، از محتوایی اجتماعی - فرهنگی برخوردار است. با توجه به این که این کشورها در مسیر توسعه‌ای گام نهاده‌اند که کشورهای غربی آن را طی کرده‌اند و در طی سالهای اخیر آهنگ توسعه در این کشورها برخلاف کشورهای غربی بسیار پرشتاب‌تر بوده است؛ اما در زمینه برخورد صحیح با منابع طبیعی و محیط‌زیست نتوانسته‌اند موفقیت لازم را بدست آورند. قبول بی‌چون و چرای روش‌های معماری و شهرسازی، رشد صنعتی، تجارت و بالاخره الگوهای مصرفی کشورهای از نظر تکنولوژیک پیشرفته، تشکیل دهنده بنیادی‌ترین مسائل زیست‌محیطی مامی باشند و این همه تابدان حد در فرهنگ ما رسوخ کرده که به تدریج، این اعمال را محصول تفکرات خود می‌پنداریم. بنابراین، هدف نهایی حفاظت محیط‌زیست در رابطه با محیط اجتماعی، توسعه و افزایش آگاهی‌های زیست‌محیطی در سطح جامعه و نیز تقویت فرهنگ زیست‌محیطی در سطوح مختلف اجرایی می‌باشد (جوادی، ۱۳۸۷)

می‌توان محیط‌زیست طبیعی، وضعیت، حالت، منظره‌ها و چشم‌اندازهای کنونی را تجسمی از فرهنگ، آداب و رسوم ساکنان سرزمین‌ها دانست. این بدان معنی است که هر نوع کاستی یا آلاشی در این محیط نیز تجسمی از زشتی و کاستی در فرهنگ و آداب و رسوم آن جامعه است. با توجه به ریشه‌های تاریخی و فرهنگی هر جامعه می‌توان نحوه برخورد آن جامعه را با محیط‌زیست مشخص کرد. ناآگاهی از مسائل زیست‌محیطی سبب شده که با بی‌توجهی و سهل‌انگاری با طبیعت و عناصر تشکیل دهنده محیط‌زیست برخورد شود. و فرهنگ زیست‌محیطی نازلی را در بین مردم ایران شاهد باشیم در ادامه به نمونه‌هایی از این معضلات فرهنگی اشاره می‌کنیم.

¹ Environmental culture

۱) در برخی از مناطق روستایی و عشایری ایران کشتار حیوانات بخصوص خرس و پلنگ ارزش محسوب می‌شود. در بین شاهان ایران همواره شکار حیوانات از بهترین تفریحات به شمار می‌آمده است. به عنوان نمونه ظل السلطان- آخرین پادشاه قاجار - وقتی شیر کمیاب ایرانی را شکار می‌کرد، به این موضوع که نسل این جانور را از بین برده افتخار می‌کرد. بسیاری از جانوران در حال انقراض که شکار آنها ممنوع شده است و گونه‌های گیاهی نایاب که ممنوع القطع هستند بوسیله برخی افراد ناآگاه، قطع یا شکار می‌شوند و از بین می‌روند(به عنوان مثال یکی از خوانین بجنورد آخرین ببر مازندران را شکار کرد که خود بعدا در دهه پنجاه شمسی، معاون سازمان حفاظت محیط‌زیست ایران شد(جوادی، ۱۳۸۷)

۲) در اثر ناآگاهی در منازل، آب، برق، گاز بیش از حد معمول مصرف می‌شود که این روش مصرف، مشکلاتی برای جامعه تولید کرده است.

۳) بی‌اطلاعی از مسائل زیست‌محیطی سبب می‌شود زباله منازل، بیمارستان‌ها و صنایع در اطراف شهرها به صورت غیربهداشتی انباشت یا دفن شوند و آلودگی آب، هوا و خاک را به همراه آورند.

این ناآگاهی نه تنها در سطح فردی بلکه در سطح نهادی هم دامن‌گیر جامعه ایران بوده است. و سبب ایجاد نتایج مخربی شده است. این مسائل نشان می‌دهد که در کشور ما به امر فرهنگ‌سازی و فرهنگ زیست‌محیطی کمتر توجه شده است. در مقابل ما شاهد نمونه‌های موفق در دیگر کشورها هستیم. به عنوان نمونه در یک برنامه سه ساله و از طریق فرهنگ‌سازی، میزان مصرف آب در شهر سن‌خوزه امریکا ۲۳ درصد کاهش یافت و در شهر صنعتی و پرجمعیت فرانکفورت آلمان مردم توانستند به کمک فرهنگ‌سازی ۳۲ میلیون یورو صرفه‌جویی کنند(عباسپور، ۱۳۷۷)

بر اساس گزارش سازمان‌های بین‌المللی، رتبه ایران در حوزه عملکرد محیط‌زیست در سال ۲۰۰۶، ۵۳ بوده که این رتبه در سال ۲۰۰۸ به ۶۷ و در سال ۲۰۱۰ به ۷۸ سقوط کرده است. مهمترین بحران‌های زیست‌محیطی در ایران مربوط می‌شوند به:

۱- خشک شدن تالاب‌ها و دریاچه‌ها، به جز خشکسالی‌های پیاپی عوامل انسانی نیز در خشک شدن و نابودی بسیاری از تالاب‌ها در ایران مؤثر بوده‌اند؛ سد بستن روی رودخانه‌هایی که آب تالاب‌ها را